

Josip TOMAŠIĆ

Krvavi Božić u Baški 1920. godine

Mr. oec. Josip TOMAŠIĆ, dipl. ing.
Ćićarijska 41
HR – 51 000 Rijeka
josip.tomasic@ri.ht.hr

UDK 94(497.5Baška)" 1920"
Stručni članak

Prije sto godina, na Božić 1920. godine, talijanski su okupatorski D' Annunzijevo vojnici arditi u Baški na otoku Krku od svećenika dr. Kvirina Klementa Bonefačića zahtijevali da slavi misu na latinskom jeziku umjesto na staroslavenskom, kako je stoljećima na tom otoku bilo uobičajeno, što je on odbio. Nakon što je započeo slavlje mise na staroslavenskom jeziku, jedan je ardit počeo pucati prema njemu. Narod je nagrnuo na vrata i pritom pregazio jednog ardita. Svećenik je izišao iz crkve i barkom pobjegao na kopno u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, poslije nazvanu Jugoslavija. Arditi su pak za osvetu ubili troje stanovnika Baške, dok je usputna žrtva bila jedna djevojčica. Taj je događaj ostao zapamćen pod nazivom „krvavi Božić“. Okupatori su kamionom odvezli četvoricu Baščana u Krk gdje su doživjeli zlostaoljanje. Tijekom tog prijevoza još je jedan ardit nesretnim slučajem stradao te je tako povećan broj žrtava i na drugoj strani. Ukupno je bilo šest žrtava. A svećenik dr. Kvirin Klement Bonefačić je uskoro postao biskup u Splitu. Članak sadrži i opis istodobnog stradanja zatočenog župnika Baške Mate Milovčića.

Ključne riječi: Božić 1920., krvavi Božić, Baška, Kvirin Klement Bonefačić, staroslavenska liturgija, Mate Milovčić, arditi.

Uvod

Stota obljetnica „krvavog Božića“ u Baški prigoda je za podsjećanje na taj događaj. Kako je on usko povezan sa situacijom i događanjima u Rijeci, u uvodu valja podsjetiti što se u to doba događalo ondje.¹

.....
1 Uglavnom prema izvoru navedenom u bilj. 3.

Dana 29. studenoga 1918. godine Hrvatski je sabor raskinuo sve državnopravne veze s Austro-Ugarskom i proglasio Državu Slovenaca, Hrvata i Srba pa Rijeka dolazi pod vlast Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba. Već je sutradan utemeljeno i Talijansko narodno vijeće Rijeke koje je istoga dana proglasilo priključenje Rijeke Kraljevini Italiji. To je bilo manje od pola mjeseca prije završetka Prvoga svjetskog rata, koji je završio 11. studenoga. Do polovice studenoga, zbog nemira u gradu, saveznička vojska, u čijem su sastavu bili odredi Amerikanaca, Britanaca, Francuza, Srba i Talijana, ušla je u Rijeku, a povukla se iz nje nakon deset mjeseci. Tada, 12. rujna 1919. godine u Rijeku ulazi Gabriele D'Annunzio sa svojim legionarima.² Nakon godinu dana D'Annunzio je proglasio Talijansku regenciju Kvarnera u koju je spadao i otok Krk, a dva mjeseca nakon toga, dvije godine nakon završetka Prvoga svjetskog rata, 12. studenoga 1920. potpisan je Rapalski ugovor između Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), kojim je stvorena Slobodna država Rijeka. Između 24. i 29. prosinca 1920. godine odvijali su se sukobi između D'Annunzijevih snaga i regularne talijanske vojske, tzv. *krvavi Božić* u Rijeci, a 18. siječnja 1921. godine D'Annunzio je napustio Rijeku.³

Treba naglasiti da se radilo o fašizmu prije fašizma, kako glasi naslov citiranog članka, odnosno protofašizmu⁴ te da je osnivač fašističkog pokreta Benito Mussolini dolazio u Rijeku učiti metode vladanja od Gabrielea D'Annunzija.⁵

Na otoku se Krku, prema tekstu dr. Antona Bozanića,⁶ situacija razvijala ovako: u Krku je 30. listopada 1918. godine osnovano Kotarsko narodno vijeće SHS. Već 15. studenoga su iz Pule u Krk doplovili talijanski ratni brodovi, iskrkali oko 200 vojnika i zaposjeli urede u Krku. Rapalskim ugovorom od 8. studenoga 1920. otok Krk pripao je Kraljevini SHS, no već 13. studenoga se u Krku iskrcalo tridesetak arditita koji su zaposjeli urede i upravna mjesta, a 1. prosinca ih je stiglo još oko tisuću. Arditi su

2 CRNKOVIĆ 2020, 8: „paravojska razvojačenih talijanskih vojnika“. Ti su se vojnici nazivali arditima, što prema BOŽIĆ 2014, 170 znači „smjeli“.

3 ZAKOŠEK – POROPAT 2020, 24-25.

4 ĐEKIĆ 2020, 257: „fašizam u inicijalnom stadiju“. MORAVČEK 2020, 12: „Prije stotinu godina na obalama Kvarnera, u Rijeci, rođen je fašizam...“, a „Gabriele D'Annunzio [je] rodonačelnik fašizma“.

5 BOUSFIELD 2020, 348; TOŠEVA KARPOWICZ 2020, 238, 248. Mussolini je dolazio u Rijeku 21. prosinca 1918. i 22. svibnja 1919. godine.

6 BOZANIĆ 2017, 64-65.

9. siječnja 1921. godine otplovili iz Krka, a redovita talijanska vojska i uprava povukla se 24. travnja iste godine. U nepuna dva mjeseca, koliko su vladali otokom, arditi su otočanima nanijeli mnogo zla.

Svjedočenja o krvavom Božiću

Pisac ovih redaka sjeća se pričanja svoje majke pok. Marije Tomašić r. Magašić, koja je kao sedmogodišnja djevojčica bila prisutna u bašćanskoj crkvi te je bila svjedok događaja opisanih u nastavku. U to su doba otok Krk kao dio paradržave „Talijanske regencije Kvarnera“ okupirali D'Annunzijevi arditi. Bašćanskog župnika Talijani su bili uhitili i zatvorili u tršćanski zatvor. Župnika Malog Lošinja dr. Kvirina Klementa Bonefačića su pak protjerali iz Malog Lošinja pa je došao u svoju rodnu Bašku i ondje obavljao svećeničke dužnosti umjesto zatvorenog župnika. Kada je na Božić 1920. godine započeo služiti danju misu na staroslavenskom jeziku umjesto na latinskom kako su zahtijevali arditi, jedan je ardit počeo pucati prema njemu. Narod je nagrnuo na vrata i pritom pregazio jednog ardita. Svećenik je izišao iz crkve i barkom pobjegao na otok Prvić, a poslije s njega na kopno pod Velebit, što je bilo područje Kraljevine SHS. Narod se pak od straha od osвете ardita razbježao kućama u kojima su se zatvorili. Zatvorili su i prozorske kapke tako da izgleda da nikoga nema kod kuće. Drugog su dana arditi poslali općinskog klamadura da po mjestu klama⁷ neka se otvore prozori, da se nikome neće ništa dogoditi. Prema kazivanju Josipa Seršića Ivica to je bilo ovako: „Nakon odlaska ardita talijanska je vojska poslala klamadura da oglasi ono: Otvorite sve puneštre vele i male – rekal je gospodin komandante ... i da neće više bit koprifoga.“⁸

Unuka prve žrtve krvavog Božića s bašćanske strane Gajetana Lolića, Vjekoslava Slavica Žužek iz Zemuna o tom događaju svjedoči ovim riječima: „Čvrsta odluka talijanskih vlasti, s jedne strane, i kritična masa nezadovoljnih Bašćana s druge strane akumulirala se i kulminirala za Božić 1920. godine kada je došlo do nemilih događaja. U vrijeme staro-

7 „Klamanje“ bilo je uobičajen način obavješćavanja javnosti izvikivanjem obavijesti (umjesto obavijesti na oglasnoj ploči u današnje vrijeme). Klamal je općinski zaposlenik „klamadur“.

8 Redarstveni (policijski) sat.

slavenske službe Božje na Veloj sv. misi, na sam Božić, jedan je ardit počeo pucati u crkvi i zahtijevati da se misa služi latinskim jezikom. Namjera je bila da pod misom uhapsse svećenika Kvirina Klementa Bonefačića. Između talijanskih arditu i stanovnika Baške došlo je do sukoba koji su doveli do smrtnih ishoda na jednoj i drugoj strani. Poginuo je jedan ardit i četvero Bašćana: Gajetan Lolić, Ana Kaftanić, Marica Kaftanić, a posredno zbog meteža i trogodišnja djevojčica iz obitelji Krišković.“ Ovome je tekstu priložila i fotografiju svog djeda.

A o smrti svog djeda piše sljedeće: „Poslije dugih godina rada u Americi i četiri godine rata poginuti na kućnom pragu zove se zla sudba. Poslije božićne mise ljudi su se razbježali i skrili. Oni su se skrili kod susjeda i prijatelja u kući iza današnje Force. Mислеći da se smirilo u selu pošao je kući da bi donio nedostajuće za obitelj. Pošto se dugo nije vraćao, krenuli su ka domu tražeći ga. Na samom pragu u lokvi krvi je nađen. Poživio je još par trenutaka. To je iz priče moje majke, tada djevojke od 18 godina.“⁹

U nastavku su teksta opisi ovog događaja poredani prema vremenu pisanja, odnosno tiskanja, osim novinskih koji su na kraju. Za razliku od navedenog svjedočanstva, nijedan od opisa u nastavku nije napisao svjedok događaja.

Zapis iz kronike župe Baška

U kronici bašćanske župe¹⁰ taj je događaj zapisan sljedećim riječima: „1920. XII. 25.

Arditi upriličili pokolj u Baški:

Već su arditu svemu otoku dodijali. Kažu nekoji, da su arditu već pred Božićem tražili na Božić za sebe misu u latinskom jeziku. Pred velikom

9 Ova je svjedočanstva unuke G. Lolića piscu ovog članka poslao Dragan Karlo Joksimović-Joksa, marljivi sakupljač podataka o bašćanskoj povijesti koji je to objavio i na svojoj Facebook stranici „Baška-Da se ne pozabi“.

10 Chronicon I. Budući da se razdoblje koje pokriva ova rukom pisana kronika poklapa s vremenom u kojem je župnik u Baški bio pop Mate Milovčić, očito je da se može pripisati njemu kao autoru. To tim više što počinje opisom njegova preuzimanja župe, a završava opisom njegova odlaska na novu dužnost, a sadrži i opis događaja s njegovim zatvaranjem u Trstu. Autorstvo popa M. Milovčića navodi i vlč. A. Ragužin u bilješki 133. svoje knjige Glasovita župa Baška II, 1998, 281. Iako se po vremenu pisanja radi o najstarijem opisu „krvavog Božića“ do kojeg je došao pisac ovog članka, nije ga napisao kao svjedok tog događaja jer u to vrijeme nije bio u Baški.

misom¹¹ dođu dvojica od Dr Kvirina Kl. Bonefačića, koji je zamjenjivao župnika, da im misi: in latino. Kad je to odbio, rekli Comandiamo! Na to odvrat: Siete voi il papa? Arditi izađu iz sakristije i za vrijeme mise dodje jedan u kapelu¹² i čuvši, da se glagolja, podje u kapeli do župnikova nećaka učitelja Bonefačića, da reče stricu neka latinski misi. Ovaj se je nećkao. Na to ardit mahne rukama prema vratima, gdje su bili drugi arditi, držeći vrata. Narod se je na taj znak uplašio i navalio k vratima. Nekoji iz vana nekoji iz nutra svladali su ardite. Par ardita su ljudi pograbili, udarali, gniječili i gazili, a jednog i zadavili. Drugi su arditi pobijesnili i potekli u kazarmu po puške i bombe. Teror, pucnjava. Bacanje bombi, zavladao je strah i trepet. Ljudstvo se posakrilo i dalo u bijeg. Jedan ardit, koga su prije gniječili, bio je bijesan, lud. Lolić Gajetan, čovjek 55 godina, uspinjao se je po svojim stubama u kuću, kad li ga najednom ardit prostrijeli. Tako isto i ženu Kaftanić Anu od 44 god. i djevojku Kaftanić Maricu od 24 godine. Tri mrtve žrtve, uz više ranjenih. Dr Bonefačić krišom preko brda utekao na Prvić, a onda brodom u Senj. I sreća njegova, inače bi sjegurao s njime na muke. Poslije valje¹³ kamijon ardita iz Krka u pomoć. Pucnjave više nije bilo, jer je ljudstvo što sakriveno, što uteklo. Aretirali su svaka župnikova Pajalić Frana pok. Bara, Čubranić Nika Grgicu, Dorčić Pericu Viškića i Seršić Ivana Mandića i odveli ih kamionom u Krk. Ujedno su ukrcali i mrtvoga ardita. Kad je kamion prispjeo u Krk, digne se jedan ardit i grožnjom htjede udariti jednoga Bašćanina. U to posrne, pade, a kolo¹⁴ kamiona predje preko njega i ostane na mjestu mrtav. Prst Božji!

Listom po cijelom otoku digne se narod protiv ardita. Major Mihajlović u Kraljevici ustupi na intervenciju Dr Dinka Trinajstića pušaka i municije. To je odbor u Crikvenici predao na otok za prvu obranu. Iz Zagreba dodje na otok major dobrovoljac Tomašević, kapetan u pričuvi Sekulić, ing. Car iz Crikvenice i prekrcaju se na otok. Narod uredi u vojničke fronte te se poredaju kod Dunata.

.....
11 „Vela misa“ je u Baški bio naziv za glavnu, dnevnu pjevanu misu nedjeljom i blagdanom, za razliku od (rano)jutarnje „male“ (tihe) mise koju je svećenik služio bez obraćanja puku i komunikacije s njim, komunicirajući samo s ministrantom.

12 Bašćanski naziv za svetište crkve, prostor u kojem je glavni oltar.

13 Odmah.

14 U bašćanskom govoru znači: kotač.

1921. I. 3.

Arditi iz Baške slomljeni, udalje se. Htjeli putem u Krk, ali ih izdajnik iz Drage Antun Perožić upozori, da ne idu putem, jer se Puntari poredali i čekaju. Arditi podju po moru. Još se zadrži posada delinkventa u Krku.

1921. I. 6.

Dobrinjci su zarobili arditskog oficira sa konjem. Arditi navale na Dobrinj. Bio je pravi ratni okršaj. Rabili su bombe i mali top. Pod vodstvom ing. Cara budu arditi nadvladani i mole mir. Mir se utanači, dobiju natrag ardita sa konjem, ali moraju odmah napustiti one strane. A eroi di Caporetto¹⁵ skuče glavu, pođu u Krk, od kuda se povuku za uvijek 10. I. i ostave otok gdje su skoro tri mjeseca provodili banditske nasrtaje. Može li što dobra biti iz Italije?

10. I. 1921.

Prvi izlet na slobodni otok poduzeo se iz Crikvenice s motorom u Vrbnik.

Pucnjava, zvonjava, zastave poklici, govori i suze, koje su svima navrele na oči. Bile su to suze radosti ushita i zaboravljenih boli.“

(...)

„1921. V. 5.

Na dan Uzašašća zavjetna procesija¹⁶ sa Presvetim iz župne crkve u crkvu Bl. Dj. Goričke. Ophod je vodio D^r Kv. Bonefačić uz azistenciju župnika Milovčića i kapelana Volarića. Oni bogoljubni uzdasi zahvale Prečistoj Majci, koja nas je kroz 2½ godine očuvala i obranila od talijanskog robovanja.¹⁷ Propovjedao je kod gospe župnik Milovčić. Naroda je bilo ogroman broj. Sve, što je moglo hodati.“

15 Heroji Kobarida; bitka kod Kobarida (u današnjoj Sloveniji), „jedna od važnijih bitaka Prvog svjetskog rata. Talijanska vojska je pretrpjela ogromne gubitke, velik broj zarobljenih i velik broj oduzete opreme“ – prema: https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_za_Caporetto (pristupljeno 11. XI. 2020.).

16 Pisac ovog članka sjeća se iz vremena svog djetinjstva procesija kroz polje na blagdan sv. Marka i/ili Šenšu (blagdan Spasova, Uzašašća), čije je održavanje poslije zabranila komunistička vlast.

17 Ispravljeno: u talijanskom robovanju.

*Opis događaja u knjizi krčkih kanonika Mihovila Bolonića
i Ivana Žica-Rokova*

Najopširniji i najsustavniji opis talijanske okupacije otoka Krka nakon Prvoga svjetskog rata od svih koje je pisac ovog teksta našao nalazi se u knjizi autora Mihovila Bolonića i Ivana Žica-Rokova pod naslovom *Otok Krk kroz vjekove* (1977.). Dio se tog opisa odnosi na krvavi Božić u Baški:

„I zaista doskora je došlo do nemilih krvavih događaja. Najprije se to dogodilo na sam Božić 1920. u Baški. Tu se je u svom rodnom mjestu nalazio dr. Kvirin Klement Bonefačić, od Talijana protjerani župnik Malog Lošinja. Zamjenjivao je bašćanskog župnika popa Mata Milovčića, kojeg su bili Talijani odveli u zatvor u Trst. Ne poštujući ni dan rođenja Kristova. Prije velike sv. mise koju je imao služiti dr Bonefačić došla su u sakristiju dva arditi i tražila od njega neka misi latinski. On im odgovori, da je Baška glagoljaška župa i da se u njoj ne smije služiti svečana sv. misa na latinskom. Nato su mu arditi rekli: ‘Comandiamo-zapovijedamo’. Dr Bonefačić im odvrati: ‘Jeste li vi papa?’ Arditi izađu iz sakristije. Doskora, za vrijeme sv. mise dođe jedan ardit u svetište crkve da čuje na kojem jeziku dr Bonefačić misi. Kad je čuo da misi na staroslavenskom reče učitelju Bonefačiću, nećaku svećenika, neka kaže stricu da misi latinski. Kad se ovaj nećkao reći, ardit dade znak rukom drugim arditima koji su bili na vratima crkve. Crkva je bila puna svijeta. Narod je sve promatrao i bojao se da se sprema zlo u crkvi. Hoteći predusresti ardite Bašćani navale na njih. U toj gunguli pogine jedan ardit pred crkvom. Arditi potrče u kasarnu po oružje. Po mjestu nastaje pucnjava i rastreljavanje bombi. Dr Bonefačić pobježe na otočić Prvić, a od tuda ga kasnije Bašćani prebace u Senj. Narod bježi, povlači se u kuće. Kod toga arditi u tom bjesnilu po mjestu ubiju Gaetana Lolića, starog 55 godina, na stubama njegove kuće. Na sličan način ubiše ženu Anu Kaftanić od 44 god. i djevojku Maricu Kaftanić staru 24 godine. Doskora dođe iz Krka još jedan kamion naoružanih ardita u pomoć njihovim drugovima te pohvataše: Frana Pajalića pok. Bara, Nikolu Čubranića-Grgicu, Pericu

Dorčić-Viškića te Ivana Seršić-Mudića¹⁸. Njih odvedoše zajedno s mrtvim arditom u Krk gdje ih dočeka zlostavljanje i zatvor.“¹⁹

Najdetaljniji opis bivšeg bašćanskog župnika Alojzija Ragužina

Isti događaj detaljnije opisuje kasniji bašćanski župnik Alojzije Ragužin u svojoj knjizi *Glavovita župa Baška* (1998.).²⁰ On je došao na službu u Bašku devetnaest godina nakon spomenutog događaja, no imao je na raspolaganju velik broj svjedoka koji su mu mogli vjerodostojno opisati što se dogodilo, a u vrijeme njegove župničke službe u Baški zadnje tri godine svog života proveo je umirovljeni splitski biskup dr. Kvirin Klement Bonefačić, sudionik bašćanskog „krvavog Božića“.

U tekstu pod naslovom „*Krvavi Božić*“ u *Baški god. 1920.* piše sljedeće: „Pred Božić godine 1920. bilo je jedanaest dana vrijeme prekrasno, ali iz Pule došlo je 200 talijanskih vojnika na otok Krk pod zapovjedništvom kapetana fregate Sabatinija. Narod u Baški, kao i po cijelome otoku bio je uznemiren. Vojska je zatražila upute iz Krka, a Sabatini je zamolio predsjednika općine i općinske odbornike da umire narod. Narod se umirio kad je čuo da su Talijani privremeno došli u ime savezničkih sila, koje su okupljene u Antanti za vrijeme 1. svjetskog rata. Na Općinskoj zgradi vijorila se hrvatska zastava, ali kratko vrijeme jer su Talijani brzo postavili talijansku zastavu. Nastalo je već 20. studenoga 1918. mučno razdoblje talijanske okupacije, koje je potrajalo sve do 24. travnja 1921. Talijani su se vladali kao gospodari i okupatori. Htjeli su svojim terorom i ponašanjem da narod shvati da otok Krk pripada Italiji. Prijevarom²¹ su odveli 9. travnja 1919. iz Krka našega biskupa dr. Antona Mahnića na ratnom brodu 'Espero' u Italiju. Više se nije vratio na Krk. Kanonika

18 Pogrešno napisan nadimak: treba biti „Mandić“ kao što piše vlč. A. Ragužin (u nastavku teksta).

19 BOLONIĆ – ŽIC-ROKOV 1977, 83.

20 RAGUŽIN 1998, 186-188.

21 Bio je bolestan pa su mu ponudili prevesti ga u Senj u bolnicu, ali su lagali da ga namame na svoj brod (v. VELČIĆ 2020). Koliko je Talijanima bilo važno da Mahnića maknu iz Krka, vidljivo je i iz činjenice da su ga ratnim brodom odvezli iz Krka u Anconu te istim brodom vratili u Krk trojicu njegovih pratitelja (BOŽIĆ 2014, 168; BOLONIĆ – ŽIC-ROKOV 1977, 81). U kronici župe Baška Cronicon I. pod nadnevkom 4. IV. 1919. piše: „Odveli su nam Talijani prijevarom našega biskupa Dr Antuna Mahnića. Opeklo ih je njegovo muževno pismo, koje je upravio pariškoj konferenciji. Došli su k njemu, da može u Senj, kamo će ga oni sa torpiljarkom odvesti. Povjerovao je dobri starac. ... Kad je torpiljarka došla ispod Stare Baške, okrenula se onda prema Anconi. (...)“ (bitnu rečenicu krivnje podcrtao pisac ovog članka).

Matu Polonija i katehetu dr. Antona Pilepića internirali su na Sardiniji. Župnika Mata Milovčića uhapsili su u župnom stanu u Baški. Nisu se obazirali da je cijela Baška protestirala i vikala: 'Pustite nam našega dobrog plovana.' Bacili su ga u zatvor u Trst.²² Naše su svećenike potjerali iz župa na otoku Cresu i Lošinju. Tadašnju Rijeku zaposjeo je talijanski pustolov Gabrielle D'Annunzio i stvorio je tobožnju riječku i kvarnersku 'državicu'. U nju je htio uvrstiti i otok Krk. Na njega je krajem god. 1920. poslao svoje ardite (legionare). Tadašnja kraljevska talijanska vojska nije imala ništa protiv njegovih pokušaja. Tako su došli na motorinu i u Bašku, kamo je iz župe Malog Lošinja došao potjerani župnik dr. Kvirin Klement Bonefačić, budući splitski biskup. Na sam Božić silili su dr. Kv. Kl. Bonefačića, koji je zamjenjivao bašćanskog župnika Mata Milovčića da misli latinski. Dakako da nije htio, jer u Baški na stotine godina svećenici su mislili staroslavenski. Kad su arditi čuli da je misnik počeo Sv. Misu 'Va ime Oca i Sina i Duha Svetago. Vnidu k oltarju Božiju Bogu veselećemu junost moju.' jedan ardit počeo je u crkvi pucati. Crkva je bila puna pobožnog naroda i svi su se prestrašili. Djeca koja su bila u svetištu crkve počela su kroz sakristiju bježati van, a narod je nagrnuo prema vratima. U gužvi na vratima prema župnom stanu ubijen je jedan ardit. Misnik je napustio oltar i kroz župni stan sklonio se kod svoje sestre Marije Pajalić. Arditi su pobjesnilo i počeli su ubijati mirne Bašćane. Na stubama pred crkvom našli su Gajetana Lolića, oca obitelji, koji se pred kratko vrijeme vratio iz Sjeverne Amerike. Kad je isti vidio da je ardit uperio u njega pušku, rekao mu je: 'Lasci me, io go famiglia'. Ali ardit nije mario na njegovu molbu već ga je ubio. Na ulici za obalu ubili su majku obitelji Anu Kaftanić, koja je imala 44 godine. Na ulici Dol vidjeli su djevojku Maricu Kaftanić, koja je vodila malog dječaka Anđela Čubranić zvanog Penge. Ardit je vikao djevojci: 'Lasci quel bambino maschio!'²³ Djevojka nije čula već je bježala. Ardit je opalio i ubio je. Djevojka je imala 24 godine. Mrtvo njezino tijelo susjedi su sklonili u kuću Marije Kaftanić zvane 'Pulene', a dječak je potrčao u obližnju kuću Kristine Dorčić. Tri mrtva na Božić. Ljude je zahvatila panika. U samoj crkvi zavladao je strah. Djevojka Kate

22 Opširnije o tome u dijelu članka pod naslovom: „Stradanje onodobnog bašćanskog župnika Mata Milovčića“.

23 „Pusti to muško dijete!“

Nadgrobna ploča Gajetana Lolića, žrtve ardita, na baščanskom groblju Sv. Ivana (foto: Josip Tomašić, 2020.)

Krišković imala je u naručaju sestricu od tri godine.²⁴ Pala joj je, pa su u gužvi nogama dijete povrijedili. Od ozljeda domala je mala umrla. Baščani su se pozatvarali u kuće, neki su pobjegli u Batomalj, Jurandvor, Dragu, u Rebicu,²⁵ pa čak i u Senj. Svećenik dr. Kvirin Klement obučen u čobanina bačen je lađicom na Prvić, a onda je pošao u Senj. Kate Bonafčić zvana Rabica našla se je u tom metežu kod crkve Sv. Antona. Tražila je djecu. Arditi su pošli za njom. Kad je ušla u kuću Dume Dujmović zvane Škudine, oćutjela je da neki ardit puca u nju. Neki zvani Mate krivi ukopao je mrtve. U strahu su Baščani proveli Božić. Na blagdan Sv. Stjepana vikao je Pere Pajalić zvani Matić: 'Ljudi Božji otvorite male i vele poneštre,²⁶ neće vam se ništa dogoditi.' Baška je Božićne blagdane pro-

24 Prema riječima Mićelina – Mihovila Dorčića, nećaka Kate Krišković i njezine stradale sestrice, sestra se zvala Jelena Krišković, a ime je dobila prema babi Jeli.

25 Naziv rta na putu iz Baške prema Senju i toponim za okolno područje – pašnjake na kamenjaru.

26 Puntarski naziv za prozor. Autor ovog teksta vlč. A. Ragužin je Puntar. Baščanski je naziv „puneštra“.

Vjekoslava Žužek – moj djed Gajetan Lolić nevinna žrtva talijanskih ardita ubijen na kućnom pragu na krvavi Božić 1920. godine u Baški

vela u nemiru i nemilom strahu. Poznato je da su arditi povelili na kamionu u Krk Frana Pajalića, svaka dr. Kvirina Klementa, Nikolu Čubranić Grgicu, Petra Dorčić Viškić i Seršić Ivana Mandića. Također su ukrcali mrtvog ardita. Jedan ardit kad su bili na Treskavcu²⁷ se digno i htjede udariti jednoga Bašćanina, ali posrne i pade s kamiona, a kolo¹² kamiona pređe preko njega i osta na mjestu mrtav. Isti dan pustiše uhapšene kućama.“²⁸

Na kraju ovog teksta stoji bilješka 133 o izvoru podataka: „Prema tradiciji župljana u Baški, Arhivu župnog ureda i Kronici pisanoj od župnika Baške popa Mata Milovčića.“²⁹

Tadašnji puntarski župnik Anton Mrakovčić u svojim sjećanjima na

27 Prijevojem na cesti između Baške i Dunata na 319 m nadmorske visine.

28 BOLONIĆ – ŽIC-ROKOV 1977, 84: „(...) je D’Annunzio 1. siječnja morao kapitulirati. U Krku puste tada na slobodu Dr. Palčića, franjevce iz Košljuna i Bašćane.“ Prema ovome su izvoru Bašćani bili u Krku u zatvoru tjedan dana: pušteni su 1. siječnja 1921., a prema RAGUŽIN 1998, 88 odvedeni su iz Baške 26. prosinca 1920. Ovaj podatak izgleda vjerodostojnije nego Raguzinova tvrdnja da su ih pustili istog dana kada su ih i odveli. I jedan od potomaka onih s kojima je pisac ovog članka razgovarao tvrdi da su bili u zatvoru u Krku više dana, a ne samo jedan.

29 Sadržaj bilješke nije kao obično na dnu stranice 188, gdje je tekst na koji se odnosi, nego na str. 281.

istodobne događaje u Puntu spominje i ove Bašćane koji su bili odvedeni u Krk. O događaju kada su nekoliko dana poslije Božića arditi njega s drugim puntarskim svećenicima i općinarima vodili vezane u Krk, on piše: „Kad smo imali krenuti u Krk, što mi nikako nije bilo drago, **kad sam znao kako su od Krčana prošli Bašćani, koje su prošlih dana doveli u Krk**, te sam se bojao da će i nas slučajno napasti, vezali su nas po dvojicu zajedno, a onda opet jednim konopcem sve zajedno, da ne bismo mogli bježati, a dakako svi smo ruke imali i dalje vezane otraga.“³⁰

Pisac ovog teksta pokušao je otkriti što se to tako loše dogodilo toj četvorici Bašćana u Krku. Pitao je najstarije Bašćane, počevši od Maura Hrabrića, dan prije njegova 101. rođendana, preko dvoje devedesetpetogodišnjaka, jednog devedesettrogodišnjaka i dvojice devedesetdvo-godišnjaka te mnoge mlađe od njih znaju li što se dogodilo u Krku i tko su potomci te četvorice, a pitao je i nekolicinu potomaka, i to najmanje po jednog od svakog od te četvorice, ali bez rezultata, kao da je vladala zavjera šutnje o tom događaju. Pitao je gotovo trideset ljudi. Očito je da su spomenutu četvoricu zlostavljali Krčani, kako piše puntarski župnik, jer su u stanovništvu grada Krka tada prevladavali Talijani,³¹ a podržavali su arditu i njihovo nastojanje za prisvajanje otoka Krka.

Ukratko o događaju prema Mauriciju Magašiću

Mauricije Magašić u svojoj knjizi *Kaštel Baška i njegovo područje* (1999.) kratko spominje bašćanski krvavi Božić u dijelu knjige pod naslovom „Glagoljaštvo“.³² Nakon teksta o Bašćanskoj ploči piše:

„I još nešto, glagoljica se kao pismo u upotrebi na o. Krku održala do 19. stoljeća, a staroslavenska Služba Božja sve do danas, iako ne i u redovitome obliku. Ušla je i u svjetsku povjesnicu i na osobit način u našem vijeku, i to upravo u Baški, na sâm Božić 1920. godine, kada su arditu Gabriela D'Annunzija silom prekinuli tisućljetni glagoljaški obred. Od talijanskog okupatora s o. Lošinja progonjeni svećenik dr. Klement

30 MRAKOVČIĆ 2020, 299 (tekst masnim slovima istaknuo pisac ovog članka); MRAKOVČIĆ-ANDRAČIĆ 1970, 391.

31 BOŽIĆ 2014, 164. U gradu Krku je 1910. g. bilo 84% Talijana, a samo 12% Hrvata; vjerojatno je slično bilo i 1920., dok je 1948. bilo samo 34,4% Talijana, a 2001. njih 0,38%.

32 MAGAŠIĆ 1999, 49-50.

Bonefačić odbio je arditski nalog, vjernici su ga podržali, došlo je do oružanog sukoba te je poginulo više ardita i Baščana, među njima i žena. U međuvremenu je izbio otpor i drugdje na otoku, tako da su danuncijevci silom otjerani. Osobito značenje cijeloga događaja leži u tome što je D'Annunzio u okupiranoj tadašnjoj Rijeci uveo totalitaristički sustav i prvi u svijetu isprobao fašističke metode vladanja, a Baščani su njegove fašističke ardite otjerali. Kako smo rekli – neposredan povod za oružani otpor bio je pokušaj da se prekine i spriječi odvijanje staroslavenske Službe Božje. Svećenik dr. Bonefačić prvi je odbio poslušati nalog slijedeći tako stotine baščanskih popova-glagoljaša koji su bili vjerni čuvari glagoljske baštine te je i sami oplemenjivali, i to u crkvi i u pravnim odnosima, kao notari.³³

Ovaj je opis kratak, ali sadrži bitne ocjene pozadine događaja.

Baščanski krvavi Božić prema dr. Antonu Bozaniću

Ragužinovu je opisu vrlo blizak opis istog događaja dr. Antona Bozanića pod naslovom „*Krvavi Božić u Baški*“:

„Vrhunac zlodjela D'Annunzijevih ardita nad nedužnim stanovnicima otoka Krka zbio se u Baški na Božić 1920. godine pa je nemili događaj u kojem je prolivena krv prozvan u narodu *Krvavi Božić*. U rodnome mjestu bio je tada svećenik Klement Kvirin Bonefačić, protjerani župnik i dekan Malog Lošinja. Neposredno prije župne mise koju je trebao voditi Bonefačić, došla su u sakristiju dva ardita i odlučno zahtijevali služenje mise na latinskom jeziku. Predvoditelj bogoslužja je glatko odbio zahtjev nepozvanih gostiju odgovorivši im protupitanjem: 'Jeste li vi Papa?' Kad je započela svečana božićna misa, jedan se ardit naprasno primaknuo svetištu da se osobno uvjeri kojim se jezikom odvija liturgijsko slavlje. Saznavši da se u blizini nalazi Bonefačićev nećak, približio mu se i ponovio mu zahtjev da stricu dojavu da misi latinski. Kad je ardit shvatio da ovaj ne mari za opetovani zahtjev, dao je znak ostalim arditima koji su se nalazili kod ulaznih vrata crkve. Baščanima koji su u blagdanskom ozračju ispunili crkvu postalo je jasno da

.....
33 MAGAŠIĆ 1999, 49-50.

se sprema veliko zlo, pa da preduhitre najgore, spontano su navalili na ardite i silom ih odgurili van. U strci i naguravanju jedan je ardit poginuo pred crkvom. Nastala je strka, svi su se razbježali, a arditi su pojurili po oružje u obližnje spremište. U mjestu je nastala pucnjava i odjekivale su eksplozije ručnih bombi. Svećenik Kvirin Bonefačić brzo je napustio oltar i pobjegao barkom na Prvić, a zatim je prebačen u Senj. Ljudi su požurili svojim kućama. Arditi su divljali ulicama i pucali na sve strane. Na stubama kuće blizu crkve ubijen je Gajetano Lolić, star 55 godina; kod obale je pala druga žrtva, 44-godišnja žena i majka Ana Kaftanić, a malo dalje ubijena je djevojka Marica Kaftanić koja je vodila malo dijete, a bile su joj 24 godine. Divljanjem razularenih ardita na Božić **ubijeno je troje ljudi**. Kad je arditima stiglo pojačanje iz Krka, uzeli su u kamion mrtvo tijelo ardita i povelu u Krk još četvero Bašćana kao taoce. Vozeći se preko Treskavca jedan je ardit htio udariti Bašćane, ali se poskliznulo, ispao je iz kamiona i kotač ga je vozila pregazio i usmrtio. Zatočeni Bašćani pušteni su uskoro svojim kućama. *Krvavi Božić*, najstravičniji čin razdoblja talijanske okupacije i divljanja ardita, duboko se usjekao u sjećanje Bašćana.“³⁴

Spomen krvavog Božića u novinskim člancima

U još se dva teksta spominju događaji „krvavog Božića“ u Baški 1920. godine, ali usput, jer su oba posvećena premještanju Bašćanske ploče iz Jurandvora u Zagreb, čemu su se protivili neki domaći stanovnici. Zagrebačke novine *Hrvatska straža* objavile su 24. kolovoza 1934. godine razgovor sa splitskim biskupom dr. Bonefačićem pod naslovom „Sudbina Bašćanske ploče“ u kojem, uz ostalo, piše:

„Kritično doba za ploču nastupilo je za vrijeme rata i napose za talijanske okupacije, kada su na otok Krk provalili D’Annunzijeve arditi. Dr Bonefačić je tada bio župnik i dekan u Malom Lošinjju. Jer nije htio propovijedati nikako drukčije nego hrvatski, bio je od okupatorskih vlasti protjeran iz Lošinja i konfiniran u svom rodnom mjestu Baški. Kada je 1919. župnik u Baški Mate Milovčić od talijanskih vlasti uhapšen i odve-

34 BOZANIĆ 2017, 65.

den u Trst, dr Bonefačić, jer nije bilo drugog svećenika, sam je preuzeo upravu župe. God. 1920. doživio je poznati krvavi Božić. Na sam Božić zabranili su mu arditi da misi staroslovenski i zapovjedili da mora čitati misu latinski. On im je rekao 'Ne mogu, ne smijem' i zaputio se na oltar. Čim je počeo sv. misu, ušla su u crkvu tri ardita i jedan je iza njegovih leđa stao mahati rukama. Puk, koji je ispunio crkvu, misleći da kani baciti bombu, jurnuo je u panici iz crkve, a i junački ardit s njime. Međutim, omladinci su ga pronašli i tako izlemali da je poslije jednog sata izdahnuo. Tada su arditi upriličili potjeru na goloruki puk. Strijeljali su i pucali, koga su stigli. Tom prilikom ubili su jednog starca, jednu djevojku i jednu ženu u drugom stanju. Župnik Bonefačić morao je bježati iz Baške preko brda i gorja. Lađicom je prevezen na otok Prvić, a odtuda je pobjegao lađicom u sv. Juraj kod Senja. (Podaci o talijanskoj okupaciji nalaze se u dokumentiranoj knjizi Frana Barbalića: 'Vjerska sloboda Hrvata i Slovenaca u Istri, Trstu i Gorici'. Izdanje Društva sv. Jeronima). Dr Bonefačić veli o prilikama za vrijeme okupacije: 'Mi svećenici bojali smo se i strepili smo za sudbinu Bašćanske ploče. Strahovali smo da ne bi koji domaći 'rodoljub' upozorio ardite na ploču, koja je najjači dokumenat hrvatskoga Krka iz predmletačkog doba, i da je ovi ne bi uništili. Zbog toga nijesmo niti htjeli misiti u crkvi sv. Lucije, da arditima ne bi pala u oči ploča'.³⁵

Drugi je od spomenutih tekstova o krvavom Božiću u Baški iz sedmog nastavka feljtona Frana Barbalića pod naslovom „Bašćanska ploča“ u zagrebačkim *Narodnim novinama* iz 1934. godine. On, uz ostalo, piše:

„Bašćani su se za vrijeme talijanske okupacije tako lijepo ponijeli, da im to služi na čast. 'Krvavi Božić' u Baški godine 1920., još je svima živo u pameti. Ako je kome to palo u zaborav, sjetit će se, kada posjeti sv. Ivan i na njima grobove onih nedužnih žrtava, što su na Božić godine 1920. poginule od taneta D'Annuncijevih ardita. Talijani su za vrijeme okupacije Baške prekinuli brzojavni kabel, što spaja Bašku sa Senjom. Onaj lijepi i požrtvovni gest Bašćana, koji su na dan sv. Triju Kralja godine 1921. po najvećoj zimi i buri 'moralí' u more i tražili u njegovoj dubini prekinuti brzojavni kabel, da spoje Bašku sa Senjom i Jugoslavijom,³⁶ znači

35 Hrvatska straža 1934, 2.

36 Opaska pisca ovog članka: država se u vrijeme spajanja kabela još nije zvala Jugoslavija nego Kraljevina SHS. No u vrijeme pisanja citiranog članka bila je to Kraljevina Jugoslavija.

vrlo mnogo.“ (...) „Bašćanski svećenici nisu za vrijeme talijanske okupacije ni polazili u crkvu sv. Lucije, da ne bi za njima došli i Talijani, pa da se ne sjete i te ploče, da ju koji bezdušnik ne uništi. To nije moguće, reći će mi tkogod. Nije moguće. A što su učinili na ‘dan Boga Božića’ kod velike mise, kada su od domaćeg sina, sadašnjeg splitskog biskupa, zahtijevali, da ne smije glagoljski misiti? A što je onda nastalo u crkvi i pred crkvom i po cijelom mjestu? Narod se razbježio po bližnjim brdinama, skrivajući se od podivljalih D’Annunzijevih vojnika? I ti ljudi, koji su u Baški godine 1920. prouzročili „krvavi Božić“ nisu dospjeli, da unište Bašćanske ploče, jer su morali u Krk bježati morem, a ne krajem.“³⁷

Usporedba prethodnih opisa

U prije navedenim opisima događaja mogu se uočiti razlike u detaljima u vezi s uzrokom panike i načinu na koji je ardit stradao. Prema svjedočenju majke pisca ovih redaka, zapisu vlč. A. Ragužina i unuke prve bašćanske žrtve G. Lolića uzročnik je bio ardit koji je u crkvi pucao. Prema kronici župe „ardit mahne rukama prema vratima, gdje su bili drugi ardit, držeći vrata“, prema M. Boloniću i I. Žic-Rokovu „ardit dade znak rukom drugim arditima koji su bili na vratima crkve“, prema Bozaniću „ardit u kapeli dao znak ostalim arditima koji su se nalazili kod ulaznih vrata crkve“, a prema novinaru Hrvatske straže „jedan je [ardit] iza njegovih [Bonefačićevih] leđa stao mahati rukama. Puk, koji je ispunio crkvu, misleći da kani baciti bombu, jurnuo je u panici iz crkve a i junački ardit s njime“. Fran Barbalić pak u svom članku ne navodi djelo ni počinitelja u samoj crkvi. Pisac ovog teksta vjeruje onome što je čuo od majke, što piše vlč. A. Ragužin i unuka prve bašćanske žrtve: da je ardit počeo pucati u crkvi, iako većina drugih opisa spominje samo mahanje ardita u kapeli. Autor ovog teksta jednom je davno s nekime komentirao rupu na oltarnoj slici na glavnome oltaru misleći da je to moguća rupa od arditovog metka, dok je dotični ustvrdio da je to rupa koju je svojim plamenom napravila oltarna svijeća. Nadalje, majčino svjedočenje je jedino koje je pisac ovog teksta čuo od svjedoka koji je bio prisu-

37 BARBALIĆ 1934, 3. A zašto su se ardit morali povući iz Baške morem, a ne krajem (kopnom), vidi gore u citatu župne kronike pod nadnevkom: 3. I. 1921.

tan, dok su autori svih citiranih opisa osobe koje nisu bili izravni svjedoci događaja.

O smrti ardita svjedočenje pišćeve majke i zapis vlč. A. Ragužina se također slažu: da su ga pregazili ljudi koji su u panici počeli bježati iz crkve. Prema župnoj kronici: „Par ardita su ljudi pograbili, udarali, gniječili i gazili, a jednog i zadavili“; prema M. Boloniću i I. Žic-Rokovu: „U gunguli pogine jedan ardit pred crkvom“; prema A. Bozaniću: „U strci i naguravanju jedan je ardit poginuo pred crkvom“; a novinar *Hrvatske straže* navodi da su ardita na smrt izmlatili bašćanski mladići, dok Barbalić ne spominje ni taj detalj. I u ovome je slučaju pisac ovog teksta sklon vjerovati onome što je čuo od majke i što piše vlč. A. Ragužin: da je ardita pregazila gomila koja je panično navalila iz crkve, i to na bočnim vratima crkve prema župnom stanu, kako precizno navodi vlč. A. Ragužin.

Prema župnoj kronici poginuli su troje Bašćana i dvojica ardita, prema M. Boloniću i I. Žicu-Rokovu poginulo je troje Bašćana i jedan ardit, a prema podacima vlč. A. Ragužina žrtve krvavog Božića u Baški bili su četvero Bašćana i dvojica ardita: jedan koji je pregažen u Baški i drugi koji je stradao pod kotačem kamiona na Treskavcu. Prema dr. A. Bozaniću, smrtno je stradalo troje Bašćana i dvojica ardita, a prema podacima koje je zapisao novinar *Hrvatske straže*, ubijeno je četvero Bašćana (uračunavajući i nerođeno dijete³⁸) i jedan ardit. Budući da su Bašćani – žrtve krvavog Božića poimenično poznati, sigurno je da je riječ o četvero Bašćana. Ni broj od dvojice ardita nije sporan pa je epitet „krvavi“ opravdan.

I tako su Bašćani bili među prvim žrtvama fašizma koji je bio u začecima. A žrtve su pale jer su branili tisućljetno pravo na svoj jezik u crkvi³⁹ i na staroslavensko bogoslužje.

O bijegu ardita iz Baške morem u župnoj kronici pod nadnevkom 3. siječnja 1921. piše: „Arditi iz Baške slomljeni, udalje se. Htjeli putem u Krk, ali ih izdajnik iz Drage Antun Perožić upozori, da ne idu putem, jer se Puntari poredali i čekaju. Arditi podju po moru.“ A Fran Barbalić u

.....
38 Vidi bilj. 23.

39 Na svečanim je misama svećenik, nakon što je pročitao ili otpjevao epistolu (poslanicu) i evanđelje na staroslavenskom jeziku, poslanicu i evanđelje pročitao i na hrvatskom jeziku, a tek zatim propovijedao, opet na hrvatskom jeziku. U prije citiranom članku u *Hrvatskoj straži* piše: „Dr Bonefačić je tada bio župnik i dekan u Malom Lošinjju. Jer nije htio propovijedati nikako drukčije, nego hrvatski, bio je od okupatorskih vlasti protjeran iz Lošinja i konfiniran u svom rodnom mjestu Baški“ (dio teksta masnim slovima istaknuo pisac ovog članka).

svom feljtonu o Bašćanskoj ploči o tom događaju piše: „I ti ljudi, koji su u Baški godine 1920. prouzročili ‘krvavi Božić’ nisu dospjeli da unište Bašćanske ploče, jer su morali u Krk bježati morem, a ne krajem.“ Iako je Dražanin u tom času obilježen kao izdajnik, iz današnje je perspektive očito da je vjerojatno spasio živote i na jednoj i na drugoj strani koji bi bili beskorisno izgubljeni, bez ikakva valjanog razloga osim eventualne osvete Puntara okupatorima.

Pet dana nakon „krvavog Božića“ u Baški, 30. prosinca jedan je stanovnik Punta, braneći zgradu biskupskog dobra Kanajt, ubio dvojicu ardita koji su pokušali provaliti u nju.⁴⁰ Zajedno s onom dvojicom stradalih u Baški i na Treskavcu, to su ukupno četvorica ardita koja su izgubila život na otoku Krku, što odgovara i podatku sa spomenika arditima poginulim tijekom D’Annunzijeve vladavine u Rijeci. Naime, ispod naslova „A Veglia nel 1920“⁴¹ navedena su imena četvorice poginulih ardita. Spomenik se nalazi u D’Annunzijevoj vili Vitoriale, Lago di Garda.⁴²

Staroslavenska služba Božja

Većina se izvora navedenih u ovome članku slaže da je argument popa Klementa protiv slavljenja mise na latinskom jeziku bilo pozivanje na papu. Naime, arditu koju mu je zapovjedio da misu slavi na latinskom jeziku, odgovorio je pitanjem: „Jeste li vi papa?“ U svim se župama na otoku Krku, osim u gradu Krku, bogoslužje od pamtivijeka obavljalo na staroslavenskom jeziku. Papa Hadrijan II. svečano je u Rimu primio slavenske apostole Konstantina Filozofa – Ćirila i brata mu Metoda te odobrio slavensku službu Božju. Odobrenje je potvrdio i njegov nasljednik papa Ivan VIII. bulom *Industriae tuae* iz 880. godine.⁴³ Papinsko odobrenje glagoljanja omišaljskim je benediktincima udijeljeno 1452. godine.⁴⁴ No glagoljaško je bogoslužje od početaka nailazilo na protivljenje i pokušaje zabrana.⁴⁵ Još se slavenskom apostolu svetom Ćirilu pripisuje da je tvr-

40 MRAKOVČIĆ 1921, 298.

41 Znači: „Na Krku 1920.“

42 SUZIĆ 2020, 312.

43 https://hr.wikipedia.org/wiki/Ćiril_i_Metod (pristupljeno 8. XI. 2020.).

44 BOLONIĆ 1980, 23, 27.

45 Na Prvom splitskom saboru 925. godine, dakle već prije 1100 godina (BOLONIĆ 1980, 25).

dnju da se liturgija može slaviti samo na tri jezika na kojima je, prema Evandjelju po Ivanu 19, 20, bila napisana Isusova krivica na križu: hebrejskom, latinskom i grčkom, nazvao trojezičnom herezom.

Jedan od posljednjih pokušaja zatiranja bogoslužja na staroslavenskom jeziku bilo je imenovanje biskupom Antona Mahnića za kojeg se predmnijevalo da ima negativan stav prema glagoljskoj liturgiji. Krčki su mu svećenici na slavlju biskupskog ređenja u Gorici darovali lijepo uvezan glagoljski misal, a uz dobrodošlicu u Krk kapitularni mu je vikar dr. Franjo Volarić uputio upozorenje: „Znamo za upute koje imate glede glagoljice, ali se ti planovi mogu ostvariti samo preko naših tjelesa“.⁴⁶ Mahnić je krčkim svećenicima već prigodom biskupskog ređenja obećao da će pitanje glagoljice marljivo proučiti. I nakon dvije godine proučavanja zaključio je „da se u pogledu glagoljice radi o legalnoj povlastici i da staroslavenska liturgija nema nikakav buntovni karakter u krilu Katoličke Crkve, kako se sa strane protivnika znalo isticati.“⁴⁷ Tako je predmnijevani neprijatelj i zatiratelj glagoljaštva postao njegovim braniteljem i promicateljem dotle da je osnovao Staroslavensku akademiju u Krku. A popovi glagoljaši, poput popa Klementa, koji je biskupu Mahniću neko vrijeme bio tajnik, bili su jednako uporni kao i oni koji su bili protiv njih.

I tako su hrvatske biskupije na jadranskoj obali jedine na svijetu u rimskom obredu kroz razdoblje dulje od tisuću godina imale pravo slavljenja obreda na jeziku različitom od mrtvog latinskog, na jeziku vrlo bliskom svom govornom jeziku. To je trajalo sve do liturgijske reforme II. vatikanskog koncila kojim su u bogoslužje uvedeni narodni jezici. A za takvu koncilsku odluku zaslužan je bio upravo primjer, do tada iznimka, staroslavenskog bogoslužja koje je zakonito egzistiralo tako dugo. Prijedlog za uvođenje narodnih jezika u bogoslužje na koncilu je u početku imao brojne protivnike. Neki su bili emotivno vezani uz latinski jezik, a drugima je uvođenje narodnih jezika predstavljalo praktične probleme, kao subotičkom biskupu Matiji Zvekanoviću kojega je mučilo kako to provesti u svojoj višejezičnoj biskupiji u kojoj žive Hrvati, Mađari i katolici još nekih narodnosti.

.....
46 BOZANIĆ 1991, 36-37. Kapitularni vikar je upravitelj biskupije u vrijeme kada nema biskupa, a kojeg bira kaptol, zbor kanonika.

47 BOZANIĆ 1991, 50.

U to vrijeme nije postojala koncelebracija, služenje mise više svećenika zajedno. Svakog je dana zasjedanje Koncila započinjalo misom koju je služio jedan od koncilskih otaca. Piscu ovog teksta posvjedočio je pokojni krčki biskup dr. Karmelo Zazinović kako je jednog dana zasjedanje Koncila u bazilici svetog Petra započelo misom koju je na staroslavenskom jeziku slavio šibenski biskup Josip Arnerić, a on, biskup Zazinović bio je na propovjedaonici i prevodio na latinski do polovice mise, a onda je rekao: „Eto, vidite, posve je jednako kao na latinskom“ i prestao je s prevodjenjem.⁴⁸ Ta je misa, koja je zorno pokazala da se u rimskom obredu zakonito više od tisuću godina rabio i jedan drugi jezik uz latinski, mnogim koncilskim ocima koji su bili protiv ili skeptični prema prijedlogu za uvođenje narodnih jezika u liturgiju pomogla da promjene mišljenje, pa su „koncilski oci prihvatili konačan tekst Konstitucije [o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*] 22. studenoga 1963., s rezultatom glasovanja: 2158 *placet*, 19 *non placet* i 1 *iuxta modum*“⁴⁹ kojom je, uz ostalo, dozvoljeno odnosno preporučeno uvođenje narodnih jezika u bogoslužje, što se danas, gotovo 60 godina poslije doživljava kao normalno, uobičajeno. Vidljivo je da je protiv teksta Konstitucije glasovalo samo 1% koncilskih otaca, a 99% za.

Glavni sudionik događaja – dr. Kvirin Klement Bonefačić

I na kraju valja nešto napisati o važnom sudioniku krvavog Božića u Baški dr. Kvirinu Klementu Bonefačiću. Rođen je u Baški 4. lipnja 1870., iste godine kad je umro drugi poznati Bašćanin dr. Vinko Čubranić, biskup dubrovački i trebinjsko-mrkanski,⁵⁰ a prije toga kotorski. U Baški je rijetkost, možda čak i jedini slučaj, da netko ima dvodijelno ime. Bašćani su ga zvali jednostavno „pop Klemento“, a poslije „biskup Klemento“. One koji su nosili ime Kvirin u Baški su zvali „Kirin“, a odatle

48 Vidi i ZEC 1994, 79. Prema ovom izvoru, slavljenje mise na staroslavenskom jeziku na Koncilu predložio je splitsko-makarski biskup dr. Frane Franić, a zbilo se 12. studenoga 1962. godine.

49 <https://zrno.files.wordpress.com/2010/05/sacrosanctum-concilium.pdf>, (pristupljeno 8. XI. 2020.).

50 TADIĆ 2020, 20. Stota obljetnica krvavog Božića u Baški poklopila se sa 150. godišnjicom smrti biskupa Čubranića koji je pokopan na bašćanskom groblju sv. Ivana (s vanjske strane zida spomenute crkve), kao i biskup Bonefačić, tako da kada se na tom groblju moli odrešenje za pokojne, spominju se ne samo svećenici nego i biskupi koji počinjavaju na tom groblju. Čubranićevim je novcem nakon njegove smrti u Baški na Mulu sagrađena kuća koju zovu „kazarma“, a na kojoj je i njegov biskupski grb.

i istoimeni nadimak. U župnoj knjizi „Anagrafi III“⁵¹ iz toga doba svakom je djetetu, uz ime koje su mu dali roditelji, upisano još jedno, obično svetačko, ime koje je dobilo na krštenju.⁵² U slučaju dr. Bonefačića upisano je „Kvirin-Donat-Mauro-Klement Bonefačić“. Školovao se u Baški,⁵³ Škrljevu/Kukuljanovu, Senju, Rijeci, Gorici te doktorirao u zavodu Sv. Augustina u Beču. Bio je tajnik krčkog biskupa Mahnića i prvi urednik lista „Pučki prijatelj“ te župnik u Malom Lošinju.⁵⁴ Pri pisanju je rabio pseudonim Daroslav.⁵⁵

Nakon što je u crkvi došlo do napada ardita, pop Klemento pobjegao je kroz sakristiju u kuću svoje sestre i šogora Na vrti pa se, prema jednom svjedočenju, skrivajući se od ardita, preko Gorinke spustio na Paladu gdje ga je već spreman na barci čekao Anđelo Barbalić Gunga i odvezao ga na Prvić. Prema svjedočenju Stanka Lolića, njegov je otac Vinko Lolić bio jedan od četvorice koji su popa Klementa veslajući odvezli najprije na Prvić, a poslije u Senj. Sredinom 1923. godine imenovan je splitskim i makarskim biskupom. O imenovanju, biskupskom ređenju, svečanoj misi u Baški i krizmi koju je tom prilikom podijelio u Baški u kronici župe Baška piše:

„6. VI. 1923.

Dr Kvirin Klement Bonefačić, bivši župnik i dekan u Malom Lošinju, od kuda izagnan po Talijanima i boravio ovdje u svojem rodnom mjestu, bio je imenovan biskupom starodrevnih biskupija Splita i Makarske. I puk je bio neobično veseo jer se s ovim odličnim imenovanjem smatra i on počašćen.

8. IX. 1923.

Na 2. IX. bio je u Zagrebu posvećen za biskupa, a na Malu Gospu obavio je svoj prvi pontifikal⁵⁶ i dijelio sv. Krizmu. Na 26. IX. ostavio je, uz

51 Knjiga koja povezuje podatke iz matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih. To je prema ŠUPUK 1971, 201 „cjelokupni popis stanovništva neke župe po obiteljima“.

52 Tako je pisac ovog teksta iz matične knjige krštenih nedavno doznao da je njegova baka Marija Magašić r. Pajalić na krštenju dobila i ime Hedviga. A za djeda Ivana Magašića znao je da je na krštenju dobio ime Kajo po svetom papi rođenom u Saloni, današnjem Solinu.

53 Pisac ovog članka sjeća se da je na jednim vratima u njegovoj kući, u kojoj je od 1841. godine bila prva javna škola u Baški, uz druga imena i prezimena djece bilo urezano i „K. K. Bonefačić“. Iza 1970. godine ta je vrata zamijenio novima. U toj je kući poslije bila pomorska škola.

54 VIDOVIĆ 2015, 20.

55 BOLONIĆ 1980, IX, 116, 351.

56 U pretkoncilsko doba, kada nije bilo koncelebracije, zajedničkog slavljenja mise više svećenika, svečanu se misu koju je služio biskup uz asistenciju šest svećenika nazivalo pontifikalnom. Prije početka mise biskupa se u crkvi

počast puka, Bašku i pošao da preuzme pastirstvo svoga velikoga stada, gdje se je u Splitu ustoličio 30. IX. na dan sv. Jeronima Dalmatinca, koji neka mu bude uzorom za Boga i narod!⁵⁷

Iz ovog je posljednjeg citiranog zapisa očito da je prvu svečanu biskupsku misu slavio i prvu krizmu kao biskup podijelio u Baški, prije nego što je ustoličen u Splitu.

Tijekom Drugoga svjetskog rata biskup Bonefačić je među svećenstvo svoje biskupije primio Stjepana Tomislava Poglajena, dotadašnjeg isusovca, koji je na nagovor veleposlanika Slovačke u Zagrebu otišao u Slovačku, gdje je koristeći majčino prezime kao Tomislav Kolaković puno učinio za tamošnju Crkvu, osnivajući „podzemne“ katoličke zajednice pripremvši je za progone koji su nastupili nakon rata. Tajno je djelovao u redovima Crvene armije, bio u Moskvi, pa u Češkoj. Poslije je djelovao u Kini, Indiji, SAD-u i na kraju u Francuskoj, gdje je umro.⁵⁸

Biskupa Bonefačića, koji je izložio život u obrani bogoslužja na staroslavenskom jeziku a protiv talijanskog okupatora, koga su Talijani bili gotovo ubili, komunisti su nakon rata optuživali pred sudskim tijelima, u tisku, čak i u knjizi Jože Horvata i Zdenka Štambuka *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946. da je surađivao s talijanskim okupatorom.⁵⁹ Jedan je od objavljenih dokumenata falsifikat koji je ubacila Udba u arhiv biskupije.⁶⁰ A ta „suradnja s okupatorom“ bila je uglavnom borba za spašavanje ljudi, kao i u slučaju krčkog biskupa dr. Josipa Srebrnića koji je pisanjem okupatoru spa-

.....
oblačilo u misno ruho, i to misnicu iznad dalmatike. Jedan od svećenika koji je asistirao bio je obučen kao đakon, sa štolom preko jednog ramena i dalmatikom, drugi kao podđakon (stupanj (red) koji više ne postoji u rimskom obredu) bez štole u dalmatiki, treći je svećenik bio ogrnut plaštem. U svetištu („kapeli“) bašćanske župne crkve dugo je godina s lijeve strane glavnog oltara postojalo posebno biskupsko sjedalo. Iz gornjeg je teksta očito da je biskup Bonefačić svoju prvu svečanu biskupsku misu slavio u Baški i tom je prilikom podijelio i sv. krizmu.

57 Chronicon I.

58 POGLAJEN 2006. Prema <https://www.bitno.net/vjera/aktualnosti/stjepan-tomislav-poglajen-hrvatski-isusovac-koji-je-uvijek-bio-tamo-gdje-se-stvarala-povijest-spasavao-duse/> (pristupljeno 8. XII. 2020.) „zbog velikog zalaganja u borbi protiv totalitarizama 20. stoljeća, ovom je svećeniku nedavno knjigu posvetio jedan od najcjenjenijih autora američke religijske desnice, pisac ‘Benediktove opcije’, Rod Dreher. Knjiga ‘Live not by lies’ bavi se pojmom ‘mekog totalitarizma’ i njegovim preuzimanjem američkih institucija te je jedno vrijeme bila i najprodavanija knjiga na Amazonu.“ Vidi i: <https://www.bitno.net/vijesti/svijet/knjiga-posvecena-hrvatskom-svećeniku-stjepanu-poglajenu-trenutno-je-najprodavanija-knjiga-na-svijetu/> (pristupljeno 8. XII. 2020.).

59 VIDOVIĆ 2015, 71. Prema ĐONLIĆ, 2013, 29: „Pritisak koji su talijanski fašisti zajedno s novinstvom (Il popolo di Spalato) vršili prema Biskupskom ordinarijatu i svećenstvu, imao je za svrhu slomiti biskupa Bonefačića i ostvariti prevlast na crkvenom području i u svećeničkom djelokrugu.“

60 VIDOVIĆ 2015, 75-76. To ne bi bilo moguće bez Udbinog suradnika među svećenicima – biskupovim suradnicima.

šavao ljude, uključujući i partizane, iz njemačkih logora, što su poslije prikazivali kao tobožnju suradnju.⁶¹ „Njegov ga je nasljednik mons. Frane Franić, zbog njegova hrabrog držanja pred bezbožnim režimom, često nazivao ‘starim lavom’.“⁶² Nije se ustručavao pisati prosvjedna pisma drugovima Bakariću i Titu.

Najteže su ga pogodili zatvaranje i otimačina sjemeništa komunističkih vlasti.⁶³ Umoran od dugogodišnje borbe i bolesti u dobi od 84 godine 1954. podnio je Papi ostavku⁶⁴ koju je on prihvatio te ga imenovao naslovnim biskupom Janine.⁶⁵ Preselio se u Bašku⁶⁶ gdje je živio u kući koju je ranije sagradio. Imao je kućnu kapelicu gdje je slavio misu, a velikim je blagdanima u župnoj crkvi slavio svečanu pontifikalnu misu. U prizemlju je kuće dugo godina stanovala i imala ordinaciju dr. Zdenka Čermakova, dok je biskup stanovao na katu. Pisac se ovog teksta sjeća neobičnosti kad je kao ministrant pratio župnika u blagoslovu kuća, kako smo to onda zvali: dok je u drugim kućama svećenik molio blagoslovne molitve i škropio blagoslovljenom vodom, a ministranti kadili, kod biskupa Bonefačića je bilo drukčije jer je biskup blagoslivljao nas koji smo došli k njemu. To je bila posljednja kuća koju se je blagoslivljalo dotičnog dana.

Biskup Bonefačić je dvije i pol godine nakon dolaska u Bašku, 28. siječnja 1957. godine umro⁶⁷ i svečano pokopan u prisutnosti četvorice biskupa,⁶⁸ puno svećenika i mnoštva Bašćana. Budući da u to

61 VELČIĆ 2017, 285.

62 VIDOVIĆ 2015, 7.

63 AKMADŽA 2008, 781-784. Citirana knjiga VIDOVIĆ 2015 na 400 stranica sadrži dokaze da su komunističke optužbe protiv biskupa Bonefačića bile lažne, izmišljene.

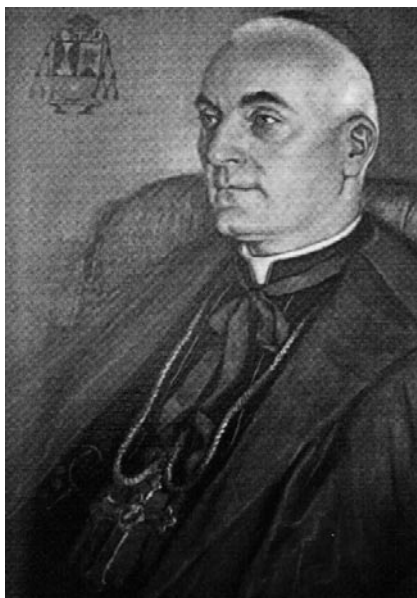
64 U to doba ostavka nije bila uobičajena, biskup je svoju službu obično obavljao do smrti.

65 Biskupska je služba u načelu povezana s određenim teritorijem, pa takozvani naslovni biskupi – biskupi koji tu čast obnašaju zbog službe koju vrše a ne zbog upravljanja određenom biskupijom, dobivaju naslov neke povijesne, ugašene biskupije, na pr. u Hrvatskoj Biograd na Moru, Nin, Knin, Skradin, Korčula, Ston, Trogir, istarski Novigrad i Pićan, Rab, Osor, Krbava, Modruš, Vinkovci ... Tako je biskup Bonefačić imenovan naslovnim biskupom Janine, latinski Ioannina, u grčkoj pokrajini Epir. Izvori podatka: natpis na nadgrobnoj ploči biskupa Bonefačića i <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbone.html> (pristupljeno 2. X. 2020.). U današnje vrijeme biskupi podnose ostavku kad navršše 75 godina te tada dobiju jednostavni naslov „umirovljeni biskup“ iza čega slijedi ime njegove dotadašnje biskupije.

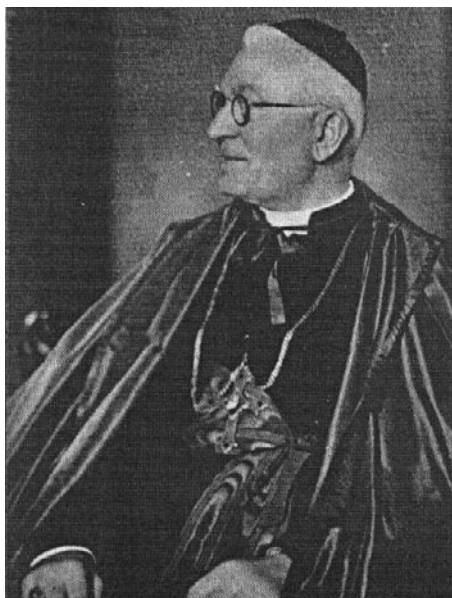
66 Gdje je živio bez prihoda: „Tada se povukao u svoje rodno mjesto Bašku na otoku Krku, bez ikakvih stalnih novčanih primanja. Splitska je biskupija, po odluci njegova nasljednika mons. Frane Franića, povremeno od vjernika prikupljala milostinju za njegovo uzdržavanje“, kako piše VIDOVIĆ 2015, 5. U Baški ga je posjećivao njegov nekadašnji osobni tajnik, a tadašnji trogirski opat dr. Urban Krizomali.

67 SERŠIĆ 2013, 22.

68 Krčki biskup dr. Josip Srebrnić, splitsko-makarski biskup dr. Frane Franić, senjsko-modruški ili krbavski biskup dr. Viktor Burić i ljubljanski biskup dr. Anton Vovk. Zadnja su trojica poslije postala nadbiskupima: splitsko-makarskim,

Biskup dr. Kvirin Klement Bonefačić
(Ragužin 1998, 299)

Biskup dr. Kvirin Klement Bonefačić
(izvor: (Vidović 2015 /naslovnica/, portret
naslikao prof. Franjo Kopač,
Nadbiskupski ordinarijat u Splitu)

pretkoncilsko doba još nije postojala mogućnost koncelebracije – zajedničkog slavljenja mise više svećenika, tijekom jutra su biskupi i svećenici pojedinačno slavili mise na svih osam oltara bašćanske crkve. Jedan biskup i neki svećenici su bili latinaši pa im bašćanski ministranti nisu znali odgovarati. Stoga su im ministrirali drugi svećenici. Pisac ovog teksta ne sjeća se koji je biskup slavio sprovodnu misu, ali sjeća se da je propovijedao Bonefačićev nasljednik dr. Frane Franić. Pisac ovog teksta je kao ministrant na sprovodnom obredu asistirao biskupu Vovku. Taj je sprovod bio jedinstven za bašćanske običaje: biskupi, svećenici i narod išli su nakon sprovodne mise na groblje. U Baški je inače uobičajeno da sprovod završava obredom odrješenja u crkvi, nakon čega su osmorica muškaraca sama nosila lijes do groblja. Na „mrtvaškom mostu“ spustili

.....
riječko-senjskim i ljubljanskim, dok je dr. Srebrnić malo poslije svog 87. rođendana dobio osobni naslov nadbiskupa ostajući i dalje do smrti na čelu Krčke biskupije, vidi <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsreb.html> (pristupljeno 7. XI. 2020.).

Nadgrobní spomenik biskupa dr. Kvirina Klementa Bonefačića na bašćanskom groblju Sv. Ivana (foto: Josip Tomašić, 2020.)

bi lijes na zemlju i odmorili se. Danas lijes prevozi pogrebničko vozilo, a samo jedan član obitelji ide s njime na groblje. Dakle, pokojnike se ne ispraća do groblja. Bonefačićev je sprovod bio iznimka.

U ondašnjoj biskupovoj kući sada je samostan sestara milosrdnica u kojem i dalje postoji kapelica kojom se služio pokojni biskup Bonefačić. A njegov rod nosi nadimak „Biskupovi“.

Prigodom 50. obljetnice smrti dr. Kvirina Klementa Bonefačića u bašćanskoj je župnoj crkvi 2007. godine postavljena spomen-ploča (foto: Josip Tomašić, 2020.)

Stradanje onodobnog bašćanskog župnika Mate Milovčića

Već je spomenuto da tadašnji bašćanski župnik Mate Milovčić nije bio u Baški u vrijeme „krvavog Božića“ jer su ga Talijani uhitili i zatvorili u tršćanskom zatvoru. O tom događaju, svome bijegu iz zatvora i boravku u Kraljevini SHS do odlaska Talijana s otoka Krka on piše u župnoj kronici Baške:

„4. III. 1920.

Talijani su već ispraznili erarne magazine na Rijeci i Puli. Prestalo je i aprovizovanje puka, pogotovo začimbe pofalilo. Sa preporukom Narodnog Vijeća polazili su pojedinci do Senja i Crikvenice, da nabave živežne namirnice. U većoj količini dovezao je Dorčić Petar 'Kranjac' i za račun Seoske blagajne da se proda u narod. Bog je htjeo, da se je potajno iskr-calo 10 kvintala slanine. Nekoji zlobnici iz mjesta podju karabinjerima i stvar prituže. 'Čuvaj me Bože od prijatelja, jer od neprijatelja očuvat ću se i sam!' Karabinjeri zaplijene brašno i pasulj, dok do slanine nisu mogli. Podju do župnika, kano predsjednika Seoske blagajne,⁶⁹ i obave najtač-niju premetačinu. Bog ga je i anđeo čuvar čuvaro. Jedini 'delikt' koga su mu zaplijenili bila je u ormaru spremljena jugoslavenska zastava. Istoga dana navečer vrata se i zapečate blagajnu Wertheimovim Seoske blagajne. Iza tri dana poskidaju pečate i otvore blagajnu. Sve je izgledalo, da se spremaju na aretaciju župnika. Milovčić bio je savjetovan od mnogih prijatelja i izvana, da napusti Bašku i uteče u Jugoslaviju. Ustručavao se.

1920. 20. III.

Ali je zato drugoga dana iza Josipove, kad je mislio, da je svaka pogibelj minula, na 10 sata prije podne bio već aretiran. Žene su se pobunile i tražile, da im župnika puste. Karabinjeri su se prema ženama stavili u 'junačku' pozu. Dovedi 14 oboružanih vojnika, dali okovati župnika i okovanoga kroz selo do žandarmerije vodilo je 14 vojnika, 3 karabinjera i jedan primotenente.⁷⁰ Žene su plakale i jadikovale, a tenentu je župnik doviknuo: 'Ecco la liberta italiana!'⁷¹

69 Osnovane 1901. godine na poticaj biskupa Mahnića svećenicima (BOZANIĆ 1991, 88-89).

70 Poručnik.

Sa župnikom bio je aretiran i općinski tajnik Petar Ostrogović. Na večer odvedeni su kolima u Krk sa pratnjom karabinjera i brojnim vojnicima, dok je sav narod glasno protestirao.

22. III. 1920.

U Krku odsjeli smo u tamnici na Gluhu nedjelju, a u ponedjeljak okovani u 8 sati odvedeni na parobrod za Volosko.

Polazeći na parobrod nekoji su nam Krčani vikali: 'Metter ghe al colo le catene. Imbrogliani!'⁷² Drugi su nas fotografirali. Na parobrodu bili smo dugo vremena skupa okovani, dok nam napokon nisu 'milostivo' okove snimili. Neprestano su nam se suputnici „2 tisućgodišnje kulture“ sa sarkazmom i prijezirom smijali. Na izlasku u Voloskom, ponovno okovane, kapetan nas je parobroda sa moment-aparatom fotografirao. Služit će mu kao instrument 'della civiltà italiana'.⁷³

Vodili su nas karabinijeri od zatvora u zatvor, dok nas 23. na večer nisu izručili u Trstu u zatvoru Via Tigor № 2.

Bilo nas je u zatvoru svake majke djece. Svi smo bili 'pravedni i nevini'. No ipak za Slavene to je vrijedilo, svi optuženi radi prototalijanske agitacije; ako ne s Talijanima uapšencima. Svi su oni imali koji delikt na duši, najviše prevare; ali su Sloveni bili opterećeni najtežim deliktom: ljubili su svoj dom i rod i nisu dali prignuti svoje šije talijanskom šovinizmu i imperializmu. Bilo je i nemoralna. Na gornjem spratu bile ženskinje. Bilo je i Slovenka, i čistih duša. Zgodilo se je, da je „giudice istruttore“⁷⁴ nekoje i zlorabio. Gadan ti je Talijan. I na tijelu i na duši. Sve okuženo sifilizmom. K zatvoru je bila kloaka svakoga smrada. Mi, malo 'bolje ruke' bili smo u kapeli sv. Petra u okovima. Poslije bio sam smješten sam u sakristiju do kapele. O. Gattin D.Is., onda vojnički kapelan, polazio je zatvor. Upoznali smo se, preporučio, ali nije pomoglo. Jednoga je dana i misio, a ja sam mu ministrirao. Meni misiti nisu puštali.

1920. 26. V.

Došao je dan naše rasprave. Senat samih oficira, većinom D'Annunzijeve pristava. Optužba je glasila: 'Tribunale di guerra di Trieste. Atto

71 Evo talijanske slobode!

72 Stavite im lance oko vrata. Prevaranti!

73 Talijanske kulture.

74 Sudac istrage.

di accusa: L'avvocato militare visti gli artic. 30 contro Milovčić Mateo, Ostrogović Pietro – Imputati di violazione al Bando 29. XI. 1918. del R. G. preché oltre all'esseritare in Bescanuova una spavalda ed accanita opera di propaganda contro l'Italia, rilasciavano a persone di fiducia di sentimenti Jugoslavi documenti che mettevano gl'interessati in condizione di potersi recare in Croazia servando da corrieri coll' Isola di Veglia a scopo evidentemente politico ed antitaliano'.⁷⁵

Prvi je prozvan Milovčić i pobije, da je Bando⁷⁶ 29. XI. 1918. bio u Baški proglašen, prema tome je optužba bez temelja i nemogu biti suđeni. Senat se je povukao i donesao zaključak, da se rasprava odgađa, dok se ne ispostavi da je 'Bando' uistinu proglašen.

Naš branitelj Dr Robba, prišapnuo nam, da nas čeka tamnica do 5 godina. Ipak on bi dopustio, da je osuđen: 'come martire per la patria'. Grazie al complimento!⁷⁷ Što bi nam od toga domovina imala?

Doveli nas i odveli okovane. Novine se tršćanske razglagoljale: Un prete che ci odia. Un prete fanatico croato. Prete panslavista.⁷⁸

Naša se je 'sloboda' u zatvoru još više skućila. Bili smo pod posebnom pažnjom i sve nam se ima kontrolirati. Naši supatnici s milo su nas gledali. Rekli su im, da ćemo biti suđeni 'per alto tradimento.' Cagoia!⁷⁹

1920. 31/V. na 1/VI.

Spremali smo se na bijeg. Sve je priredio s nama uapšenik Triestino Rodolfo Ardella. Probio se krov za izlaz iz zatvora, na drugoj opet strani probio se je krov za ulaz u kuću čuvara zatvora i na ulicu. Tršćanac nas je vodio nama nepoznatim ulicama. Imao nas je čekati automobil, ali prije 4 sati iz Trsta nesmije nijedan auto, a mi već na 1 sat na uličici. Sakrili smo se u perivoj kod stanice sv. Andrije. Najednom na nas patrolja karabiniera sa revolverom prema nama i zahtjevom, da se legitimiramo. Pomogli nam lažni dokumenti. Uspjelo! Dodje napokon auto, i bježi iz

75 „Ratni sud u Trstu. Optužnica: Vojni odvjetnik prema čl. 30 protiv Milovčić Mateo, Ostrogović Pietro – optuženi da su prekršili Obavijest R. G.-a (regionalnog vijeća?) od 29. XI. 1918. jer, osim što su u Baški Novoj vršili arogantnu i upornu propagandu protiv Italije, izdavali su dokumente osobama od povjerenja koje gaje simpatiju prema Jugoslaviji, što je dotičnima omogućilo odlazak u Hrvatsku kako bi vršili ulogu kurira za otok Krk s političkim i protutalijanskim ciljem.“

76 Obavijest.

77 „Kao mučenik za domovinu.“ Hvala na komplimentu!

78 Svećenik koji nas mrzi. Svećenik hrvatski fanatic. Svećenik panslavist.

79 „Za veleizdaju.“ Prema <https://forum.wordreference.com/threads/cagoia.455168/> (pristupljeno 8. XII. 2020.) riječ „cagoia“ u tršćanskom dijalektu znači „puž“; označava čovjeka čije su glavne osobine, čini se, bili strah i glad.

Trsta preko sve Istre prema Kastvu. Iskrkali se u selu Rubeši i cijeli dan bili sakriti u kući. Na 12 sati u noći na Preluku kod Voloskoga i ukrcali se na malenu lađicu, pa na široko more. Bura nam je bila protivna. Naprijed nemožemo, a natrag nesmijemo. Dovukli smo se do sušačke luke (porto Baroš). Sakrili smo se u motor B. Skomerže, koji je ondje bio usidren. Jer pali smo među ardite.

2. VI. 1920.

Oko 9 sati poskakali smo, kao da smo ribari, u naš čamac. Uzburkano more nije nam dalo, da vozimo na pučinu. Držali smo se kraju. Približili smo se Urinju, gdje je zadnja talijanska straža. Poodmakli smo na pučinu. Talijan nas zove. Mi bježimo. On puca. Metak leti do nas .., i preko nas. Eto nam pogibije! Naporom vozimo dalje, na puškometu smo Omišlju. Je li je i tu talijanska straža, ciljati će i ona. Eto nas između Scylle i Haribde. Nema je ondje. Umakli Talijanu, zavozili prema Kraljevici. Eto nas zove Geđa: ovamo, ovamo! I pođosmo onamo. Prispjesmo, i, prije nego izađosmo iz lađice, poljubismo kamen prve, sretne i svete slobode!

Geđa nas otpravi: Pođite u grad, tamo će vam kazati, što imate činiti. I pođosmo.

Bog nam je dao anđela Rafaela, koji nas je svuda pratio i srećno k slobodi doveo. 'O mila o slatka slobodo, Bog višnji nam te je dô!'

1920. VI. 3.

Dan Tijelova bili smo u Kraljevici. U Baški već se je saznalo za naš bijeg. Sve se je radovalo. Bili smo predmetom sveopćeg razgovora. Jedino brigadiere već Carabinieri Gian Belli Gallazzo, koji nas je uapsio nije htjeo vjerovati. 'E impossibile, preché gli ho raccomandato alla spaziale sorveglianza! Epur si muove!'⁸⁰

1920. VI. 21.

Pohodio sam naš bijeli Zagreb. Dolazak N. Vis. Regenta Aleksandra. Slavlje neopisivo. Ne da se ni izreći, ni napisati.

1920. VII. 1.

Presvijetli naš biskup Dr A. Mahnić, shrvan uslijed talijanskog robovanja, dolazi na Crikvenicu i polazi u Zagreb, da traži okrijepu i oporavak narušenom zdravlju u zemlji slobode. Oh, kako je blijedo, uvenulo

80 „Nemoguće, jer sam ih izručio da budu zatvoreni!“ Ipak se kreće!

njegovo lice! Svi ga zabrinuto gledamo, a njegovim se usnama prelijeva blagi smiješak. Četica naših vojnika pravi nam počast, a ujutro vozi ga vojnički automobil na stanicu Plase. Ipak nismo držali, da je to zadnji polazak iz njegove biskupije.

19. VIII. 1920.

Katolički kongres u Mariboru. Bio je brojno posjećen. I Hrvata bio lijepi broj, neočekivano lijepi broj. Povorka impozantna. U posebnom odjeljku bili smo i mi iz zarobljenih strana. Tugaljivi obraz izazvao je u mnogom motriocu suzu na oko.

Kanio sam ostati gdje u Sloveniji, osobito da u praksi proučim socijalno gospodarske ustanove, koje onamo cvatu. Nisam mogao do namještaja.

Navratio sam se u Zagreb. Tražio mjesto duhovne pastve. Odziva nije bilo. Na zagovor franjevačkog gvardijana O. Đure Bencetić pošao sam u Djakovo. Presvijetli me je Akšamović susretljivo primio i namjestio za kapelana u Bošnjacima, slavonsko selo, kraj Save, vrijednom i revnom župniku Marijanu Galoviću. Kapelanovao sam mjesec dana, cijeli septembar. Slavonska je ravnica činila na me sjetno tužni utisak. Nisam mogao izdržati. Na more, na more, gdje sinje more ljubi vrletni krš. Tamo dole, gdje živa primorska krv vrije!

1920. X. 5.

I podoh u sunčanu Crikvenicu. Bio sam zaposlen kao tajnik 'Odbora za kvarnerske otoke', ali bez honorara; osim što sam imao K: 300 svećeničke plaće i svoje mise. Padao sam u dugove.

1920. XI. 20.

Rapallo, to naše novo Kosovo. ... Plakao sam.

1920. XI. 28.

D'Annunzijeve 'arditi' recta delinkventi, zaposjeli otok Krk. Redovita talijanska vojska mirno im ga ustupila. Kako je perfidna Italija! Hoće i Krk u svoje područje!

Neredi, pucnjava, zastrašivanja, krađe na dnevnom redu. Kako li je smradan talijanski svijet! Pljačke se redaju, i sve je dobro, i u redu 'Evropo gospo!'

14. XII. 1920.

Potresla nas je žalosna vijest. Umro je u Zagrebu u nadbiskupskim

dvorovima biskup – mučenik Dr Antun Mahnić. I ako smo već bili spremni na vijest njegove smrti, duboko nas je kosnula i potresla. Iz Crikvenice pošli smo na sprovod: Dr Dinko Trinajstić, O. Josip Miličević, župnik Ivan Trinajstić i M. Milovčić.

Snijeg nas je zaustavio, te smo dugo čekali kod Srpskih Moravica, tako da nismo već videli mrtvo njegovo tijelo.

18. XII. 1920.

Sprovod bio je sjajan. Bijele pahuljice snijega su kijale kano da nebo na nj siplje rajski cvijet. U ime krčkog svećenstva i naroda oprostio se je na grobu župnik Milovčić. Počivaj u miru anđeoska dušo! Kad će se ispuniti naše obećanje, da će u našem krugu imati grob, da će na našem kršu otpočiniti trudno Njegovo tijelo? Čini se, da je sve utonulo u zaborav, ako su govornika i potaknuli zemljaci na ovu misao.⁷⁸

Iza ovog zadnjeg odlomka slijedi opis krvavog Božića koji je citiran pod naslovom „Zapis iz kronike župe Baška“ pri početku ovog članka.

Ovo nije bilo prvo stradanje i zatvaranje popa Milovčića zbog njegova projugoslavenskog stava tijekom obavljanja dužnosti župnika u Baški. Naime, već ga je Austrija tijekom Prvoga svjetskog rata progonila zbog iste stvari pa je u zatvorima, uključujući tršćanski, proveo tri i pol mjeseca, 105 dana, od 28. srpnja do 10. studenoga 1914., a u Bašku se vratio 17. studenoga 1914. godine.⁸¹ Otpušten je kao nevin, bez ikakve satisfakcije.

Zaključak

Na Božić 1920. godine u Baški je došlo do sukoba između okupatorskih talijanskih vojnika ardita i naroda. Kada je svećenik dr. Kvirin Klement Bonefačić započeo slavljenje mise na staroslavenskom jeziku umjesto na latinskom, kako su tražili arditi, jedan je ardit u crkvi zapucao, a narod navalio iz crkve te pritom usmrtio jednog ardita. Na to su arditi počeli pucati po narodu i ubili troje Bašćana, a nesretnim je slučajem stradala i jedna djevojčica. Arditi su sutradan uhitili četvoricu Bašćana te ih odvezli u Krk gdje su doživjeli zlostavljanje i gdje su

81 *Chronicon I.*

zatvoreni. Ispitivanjem najstarijih Bašćana i potomaka te četvorice autor nije uspio doznati o kakvom se zlostavljanju radilo niti ikoji drugi detalj koji nije sadržan u citiranim opisima. Pri prijevozu spomenute četvorice nesretnim je slučajem smrtno stradao još jedan ardit pa je bilo ukupno šestero žrtava, po čemu je događaj dobio naziv „krvavi Božić“. I tako su Bašćani bili među prvim žrtvama fašizma koji je bio u začecima. A žrtve su pale jer su branili tisućljetno pravo na svoj jezik u crkvi i na staroslavensko bogoslužje.

Svećenik dr. Kvirin Klement Bonefačić je preko otoka Prvića pobjegao na kopno u Kraljevinu SHS te u Senj. Uskoro je postao biskupom u Splitu. Arditi su se 3. siječnja 1921. povukli iz Baške, a uskoro i iz Krka. Bili su to počeci fašizma koji se poslije dvadeset godina opet vratio na otok Krk.

Opisi događaja razlikuju se u nekim detaljima, a autor smatra točnim podatke koje je o tome događaju čuo izravno od svoje majke, jedine svjedokinje događaja. Nijedan od opisa tog događaja koje je našao u izvorima i literaturi, a koje sve citira, nije napisao svjedok koji je bi prisutan.

Bogoslužje na staroslavenskom jeziku, za koje je budući biskup Bonefačić na „krvavi Božić“ 1920. godine izložio život, bilo je presudno za odredbu o uvođenju narodnog jezika u liturgiju II. vatikanskog koncila. Biskup Bonefačić je nakon godina borbe s protivnicima vjere zadnje tri godine života proveo u rodnoj Baški, gdje je umro i svečano pokopan.

Tadašnjeg bašćanskog župnika Mate Milovčića Talijani su devet mjeseci prije „krvavog Božića“ odveli u zatvor u Trst. Taj je događaj citiran u članku prema njegovim vlastitim zapisima. To je bio nastavak njegova stradanja zbog zalaganja za narodnu stvar, koje je počelo još pod austrijskom vlašću na početku Prvoga svjetskog rata.

IZVORI I LITERATURA

Izvori:

Arhiv župe Baška:

Anagrafi III.

Chronicon I., 1910. – 1925. (Mate Milovčić, *Kronika župe Baška I. 1910. – 1925.*)

Literatura:

AKMADŽA, Miroslav, Prilog poznavanju djelovanja biskupa Kvirina Klementa Bonefačića u vrijeme komunističke vlasti, *Časopis za suvremenu povijest* XL (2008) 3: 773-799.

BARBALIĆ, Fran, Bašćanska ploča, *Narodne novine* (Zagreb), 1934., 247, 3, preslika u: *Bašćanska ploča*, sv. II. (Enciklopedijski članci, napisi iz zbirki izvora, priručnika, kataloga, leksikona i vodiča; Novinski članci; Bašćanska ploča u umjetnosti; Dodatak), ur. Andre MOHOROVIČIĆ i Petar STRČIĆ, Zagreb – Krk – Rijeka: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Povijesno društvo otoka Krka, Povijesno društvo Rijeka, 1988., 191.

BOLONIĆ, Mihovil, *Otok Krk kolijevka glagoljice*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1980.

BOLONIĆ, Mihovil – ŽIC-ROKOV, Ivan, *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost (Analecta Croatica Christiana, sv. IX.), 1977., II. izdanje – Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Biskupski ordinarijat Krk, 2002.

BOUSFIELD, Jonathan, Pohvala kulturi nasilja (Suradnik *Jutarnjeg lista* bio je 12. rujna 2019. na izložbi *Disobbedisco* u Trstu, koja o D'Annunziju

i njegovoj povijesnoj ulozi priča sasvim drugačiju priču), *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* LXI-LXII (2020): 347-354.

BOZANIĆ, Anton, *Biskup Mahnić – pastir i javni djelatnik u Hrvata, Zagreb – Krk: Povijesno društvo otoka Krka (Krčki zbornik, sv. 22. Posebno izdanje, sv. 16.) i Kršćanska sadašnjost - Zagreb (Analecta Croatica Christiana, sv. 26, Biblioteke Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost), 1991.*

BOZANIĆ, Anton, *Baška i bašćansko područje – povijesni hod i drevna župa*, Baška: Općina Baška (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2017.

BOŽIĆ, Tvrtko, *Hrvatsko-talijanski odnosi na otoku Krku u međuratnom razdoblju (1918–1941)*, u: *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti. Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, ur. Marijana Marinović, Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014., 163-178.

CRNKOVIĆ, Goran, *Uvodna riječ*, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* LXI-LXII (2020): 8-20.

DEKIĆ, Velid, *Šest priloga o D'Annunziju i danuncijadi*, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* LXI-LXII (2020): 257-280.

DONLIĆ, Tomislav, *Politički okvir i organizacija partijskih tijela u obračunu s katoličkim klerom u Dalmaciji (II)*, *Stopama pobijenih (Široki Brijeg)* VI (2013) 2/11/: 28-33.

Hrvatska straža, Sudbina bašćanske ploče, 24. kolovoza 1934., 2, preslika u: Bašćanska ploča, sv. II. (Enciklopedijski članci, napisi iz zbirke izvora, priručnika, kataloga, leksikona i vodiča; Novinski članci; Bašćanska ploča u umjetnosti; Dodatak), ur. Andre MOHOROVIČIĆ i Petar STRČIĆ, Zagreb – Krk – Rijeka: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Povijesno društvo otoka Krka, Povijesno društvo Rijeka, 1988., 146-147.

MAGAŠIĆ, Mauricije, *Kaštel Baška i njegovo područje*, Krk: Povijesno društvo otoka Krka (*Krčki zbornik*, sv. 41. Posebno izdanje, sv. 35.), 1999.

MORAVČEK, Goran, Riječka „kristalna noć“ 1920. godine, *Zvona* 6/533 (2020): 12-13.

MRAKOVČIĆ-ANDRAČIĆ, Anton, Moji susreti s talijanskim okupatorom u Puntu 1920/21. godine, *Krčki zbornik* 1 (1970): 385-396.

MRAKOVČIĆ, Anton, Moji susreti s Talijanima u Puntu poslije Prvog svjetskog rata, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* LXI-LXII (2020): 293-304.

POGLAJEN, Stjepan Tomislav, *Božje podzemlje*, Split: Verbum (Biblioteka Tempus 14), 2006.

RAGUŽIN, Alojzije, *Glasovita župa Baška*, knj. II, Krk: vlastita naklada, 1998.

SERŠIĆ, Zvonimir, *Baška. Crkva Presvetog Trojstva. Vodič*, Baška: Župa sv. Ivana Krstitelja Baška, 2013.

SUZIĆ, Slavko, D'Annunzio i njegova zločinačka vojska, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* LXI-LXII (2020): 311-318.

ŠUPUK, Ante, Anagraf župe šibenskog Varoša iz godine 1828., *Arhivski vjesnik* XIV/1 (1971): 201-222.

TADIĆ, Angelina, Kako je kvarnerski biskup obnavljao Dubrovnik, *Glas Koncila* 47 (22. studenoga 2020.): 20.

TOŠEVA KARPOWICZ, Ljubinka, Riječki masoni i D'Annunzijeva okupacija Rijeke (razdoblje od studenog 1918. do 12. rujna 1919.), *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* LXI-LXII (2020): 231-256.

VELČIĆ, Franjo (prir.), *Iz prezidijalnog arhiva krčkoga biskupa dr. Josipa*

Srebrnića ratne 1944. godine, u: *Krčki biskup mons. dr. Josip Srebrnić (1876. – 1966.)*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem povodom 50. obljetnice smrti, ur. Marko Medved i Franjo Velčić, Rijeka – Krk – Zagreb: Teologija u Rijeci, Krčka biskupija, Kršćanska sadašnjost, 2017., 281-624.

VELČIĆ, Franjo, Sluga Božji – prognanik, *Mahnićevo slovo – Prilog Kvarnerskom vezu* br. 10 (281), listopad 2020.

VIDOVIĆ, Mile, *Kvirin Klement Bonefačić – biskup splitski i makarski za vrijeme komunističkog režima 1944. – 1954.*, Split – Metković: Crkva u svijetu (Biblioteka Crkve u svijetu, knj. 62) i Ogranak Matice hrvatske Metković (Biblioteka Povijesna baština, knj. 16), 2015.

ZAKOŠEK, Boris – POROPAT, Sandro, Rijeka 1919. – fašizam prije fašizma. D'Annunzio i danuncijada u gradivu Državnog arhiva u Rijeci, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* LXI-LXII (2020): 23-139.

ZEC, Slavko, Krčki biskupi i Drugi vatikanski koncil (1962-1965), *Krčki kalendar 1994* (1994): 73-80.

Web izvori:

<https://forum.wordreference.com/threads/cagoia.455168/> (pristupljeno 8. XII. 2020.)

https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_za_Caporetto (pristupljeno 11. XI. 2020.)

https://hr.wikipedia.org/wiki/Ćiril_i_Metod (pristupljeno 8. XI. 2020.)

<https://www.bitno.net/vijesti/svijet/knjiga-posvecena-hrvatskom-sveceniku-stjepanu-poglajenu-trenutno-je-najprodavanija-knjiga-na-svijetu/> (pristupljeno 8. XII. 2020.)

<https://www.bitno.net/vjera/aktualnosti/stjepan-tomislav-poglajen-hrvatski-isusovac-koji-je-uvijek-bio-tamo-gdje-se-stvarala-povijest-spa-savao-duse/> (pristupljeno 8. XII. 2020.)

<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbone.html> (pristupljeno 2. X. 2020.)

<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsreb.html> (pristupljeno 7. XI. 2020.)

<https://zrno.files.wordpress.com/2010/05/sacrosanctum-concilium.pdf> (pristupljeno 8. XI. 2020.)

Josip TOMAŠIĆ

The Bloody Christmas of 1920 in Baška

Summary

On Christmas Day in Baška on the island of Krk in 1920, one hundred years ago, the Italian occupation forces, the '*Arditi*', demanded that the local priest, Kvirin Klement Bonefačić, celebrate mass in Latin instead of Old Church Slavonic, as had been the custom on the island for centuries, which he refused. After he began celebrating mass in Old Church Slavonic, an *ardito* began firing at him. The people rushed to the door and ran him down. The priest left the church and fled by boat to the mainland, to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, later called Yugoslavia. The *Arditi*, on the other hand, killed three residents of Baška in retaliation, while a girl was an accidental casualty. That event was remembered as the 'Bloody Christmas'. The occupiers loaded four Baška residents into a truck and took them to Krk, where they were subjected to mistreatment. Another *ardito* was accidentally killed during that truck ride, thus increasing the number of victims on the other side as well. There were a total of six victims. Bonefačić, the priest, remained in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and eventually became a bishop in Split. The article also contains a description of the simultaneous suffering of a detained priest, Mate Milovčić.

Key words: Christmas 1920, Bloody Christmas, Baška, Kvirin Klement Bonefačić, Old Church Slavonic liturgy, Mate Milovčić, *Arditi*.